

Inhoud

Het nieuwe land en de oude boom	7
Vooraf	15
I De methode: Darwin in de polder	21
II De uitvoering: Polderpraktijken	81
III De oorlog: Missie supermens	117
IV De beoordeling: Met harde hand	137
V De kritiek: Indianenverhalen	179
VI De besten: Plan in werking	215
VII Het resultaat: Homo Zuiderzeelandicus	253
Epiloog	291
Verantwoording	297
Bronnen	299
Illustratieverantwoording	303

Het nieuwe land en de oude boom

In de tuin van de overbuurman stond een majestueuze boom. Het was een prunus. Als ik 's ochtends de gordijnen opende, keek ik als eerste naar zijn takken. Wilde ik tijdens het schrijven even mijn rug strekken en mijn zinnen verzetten, dan liep ik naar het raam. Ik staarde wat in het groen. In het voorjaar bloeide de boom overwel digend. De roze blaadjes dwarrelden door de straat. Ik slenterde er met mijn twee toen nog jonge zoons doorheen.

‘Kijk, roze sneeuw!’

In het huis bij de boom woonde de hoogbejaarde overbuurman die ik in het voorwoord van de eerste editie van *Het nieuwe land* opvoer. Hij was degene die had gevraagd hoe het kon dat mijn grootvader Vriend ooit was goedgekeurd voor een polderboerderij.

‘Hoe bedoelt u?’ had ik gevraagd, scherper van toon dan ik wilde.

‘Je opa was toch niet zo'n heel bijzondere boer?’ had hij gezegd.

De eerste editie verscheen in 2012. Ik had het boek geschreven, het vond zijn weg naar de boekwinkels en bibliotheken, en daarmee zat mijn werk erop, veronderstelde ik.

Nu ik hier tien jaar later op terugkijk, doorzie ik mijn onwetendheid.

Met het voltooiën van het boek was het verhaal niet uit. *Het nieuwe land* heeft een rol gekregen in de zoektocht naar de identiteit van Flevoland, de jongste provincie van Nederland. Het voelt alsof de geschiedenis wortel begint te schieten, om uit te groeien tot een boom die zou kunnen bloeien als die roze prunus van de overbuurman.

Het provinciebestuur van Flevoland nodigde me uit om mee te doen aan een brainstorm voor de nieuwe Omgevingsvisie. Kernvraag van

het 'atelier': wat is typisch Flevolands?

De gedachtegang van de organisatoren van de middag was niet uniek. De identiteitsvraag wordt vaker gesteld om andere problemen op te lossen. Veelal hangen die samen met de toenemende diversiteit in de samenleving. De discussie gaat dan al snel over onze taal, Sinterklaas en de Elfstedentocht.

Koningin Máxima stelde in 2007 dat 'dé Nederlander' niet bestaat en ontstak daarmee een fel nationaal debat. Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) constateerde dat meer dan tachtig procent van de Nederlanders meent dat er wel een Nederlandse identiteit bestaat. Zij vereenzelvigen zich met een trits kenmerken, en dat die onderling vaak verschillen doet daar niets aan af.

Die middag in het provinciehuis in Lelystad was het idee dat ambtenaren beter kunnen bepalen hoe Flevoland er in de toekomst uit moet zien als ze weten waar Flevoland specifiek voor staat. De externe procesbegeleiders van dit soort bijeenkomsten beginnen graag met 'iets creatiefs'. En nu was ik op zoek naar een voorwerp dat Flevoland symboliseerde. Verdwaasd liep ik door mijn eigen huis.

Ik was op zoek naar iets waarvan ik me afvroeg of ik het had.

Uiteindelijk kwam ik aanzetten met een fietspomp. Een oude die roestte en bruine vlekken achterliet op de hippe vergadertafel. Ik mompelde iets over lange fietstochten op rechte polderwegen tegen de wind in en dat ik altijd bij die ene boer terecht kon als mijn band leeg was. Dat vinden de mensen mooi, leerde ik snel tijdens de interviews die ik over mijn boek gaf. Polder, fietsen, wind, saamhorigheid. Ergo: fietspomp. Of het ook ergens op slaat?

Bij de vraag of Flevoland als jong gebied al zoiets als een eigen identiteit heeft, had ik niet eerder stilgestaan, moet ik bekennen. Al had ik die kunnen verwachten. Ik leerde erover tijdens mijn studie bij het vak Geschiedfilosofie van professor Frank Ankersmit. 'Een noodzakelijke voorwaarde voor ieder zinvol, doelgericht en verantwoord handelen is een min of meer correcte opvatting over wie of wat we zijn,' doceerde hij. 'De geschiedenis toont ons dat: onze identiteit is gelegen in onze eigen geschiedenis.'

Bij veel reacties merk ik dat mensen mijn boek gebruiken om het

‘zijn’ van Flevoland te verkennen. *Het nieuwe land* zet bewoners aan tot nadenken over hun bestaansrecht. Ik heb een verleden, dus ik ben.

Het is in 2022 tachtig jaar geleden dat de Noordoostpolder werd drooggelegd. Is dat oud genoeg voor de bewoners om zich ermee verbonden te voelen? Identificeren zij zich inmiddels met de samenleving die op de bodem van de Zuiderzee is opgebouwd? Hoelang duurt het eigenlijk voor mensen vergroeid raken met hun woonplaats? Voor ze zich er thuis voelen, er trots op zijn?

Waarom moest ik zo lang zoeken naar iets ‘typisch Flevolands’ en kwam ik niet verder dan een obligate fietspomp? En wat ik me ook afvraag: waarom krijg ik die oude prunus maar niet uit mijn gedachten?

Nadat de overbuurman was overleden, werd zijn huis verkocht aan een akkerbouwer en zijn vrouw uit de buurt. Zij schoven de woning plat, inclusief de grote tuin, inclusief de boom waar ik van bleek te houden. Ik besepte het pas toen ik de motorzaag hoorde brullen.

Om de een of andere reden legden de nieuwe overburen de bouw-kavel die was ontstaan eerst maar eens vol met betonplaten.

Betonplaten. Er groeide even niets meer.

Waarom raakte het kappen van de prunus me zo?

Als mijn grootouders het over vroeger hadden, dan ging het over Abbekerk, het dorpje in Noord-Holland vanwaaruit zij naar de Noordoostpolder migreerden. Ze woonden er op een boerderij midden in het dorp, vlak bij de kerk. Voor hun nieuwe polderdorp Luttelgeest moesten ze eerst een lange rechte weg afrijden, met één bocht. Hier stond nog geen kerk. Die moesten ze nog met anderen oprichten. Opa en oma spraken West-Fries, ze smulden van een ‘stik broôd met keis’.

Mijn vader was elf jaar oud toen ze verhuisden. Hij vertrok meteen naar kostschool in Bolsward, omdat de polder nog geen katholieke middelbare school had. Daarna volgde de katholieke hogere landbouwschool in Roermond. Pas als jonge twintiger streek hij definitief neer in de Noordoostpolder om het agrarisch bedrijf van

Vooraf

Het is een mooie morgen als ik de straat oversteek, onderweg naar mijn ouderlijk huis voor een zondags kopje koffie. ‘Dag Eefje!’ Er is maar één man in mijn leven die me zo noemt, de 91-jarige overbuurman.

Mijn peuterzoon grijpt zijn kans en ontsnapt aan mijn hand om een stok of iets anders belangrijks te zoeken. Het gesprek met de buurman kabbelt verder. Hij gaat zo naar de kerk en verwacht daarna zijn dochter. Gelukkig heb ik ondertussen mijn zoon bij zijn bovenarm weten te grijpen en ik probeer hem nu in het autostoeltje te wurmen.

‘Dat heb ik nou nooit begrepen, waarom jouw opa eigenlijk ooit een boerderij heeft gekregen.’ De sluiting van het autostoeltje glipt uit mijn handen.

‘Hoe bedoelt u?’ vraagt ik, scherper van toon dan ik wil.

‘Nou, waarom heeft jouw opa een boerderij gekregen? Hij was toch niet zo’n heel bijzondere boer? Of was hij zo’n ruilverkavelingsklant?’

‘Nee hoor, hij was zeker geen ruilverkavelingsklant,’ antwoord ik, inmiddels met een glimlach. Moet ik echt aan mijn buurman gaan uitleggen waarom mijn grootvader tot de gelukkigen behoorde die een bedrijf kregen toegewezen in de Noordoostpolder, toen het agrarisch walhalla van Nederland? ‘Hij werd geselecteerd. En opa Van den Berg trouwens ook, mijn opa van moederskant,’ kan ik niet nalaten eraan toe te voegen.

‘O, dat wist ik niet,’ mompelt mijn overbuurman. ‘Fijne dag, Eefje.’

‘U ook, buurman.’ Ik zet mijn zoon alsnog vast in het autostoeltje en vertrek naar de boerderij van opa Vriend, die mijn vader later heeft overgenomen en waar ik ben opgegroeid.

Alles in Flevoland is van tevoren bedacht. Geen slootje is spontaan

gegraven. Tot op de laatste centimeter is de inrichting uitgetekend, letterlijk met een liniaal. De grootte van de kavels, de afstanden tussen de boerderijen, de omvang van de dorpspleinen, ze zijn allemaal weloverwogen. En op dezelfde manier zijn ook de bewoners, zoals mijn grootouders van beide kanten, langs de meetlat gelegd.

Mijn familie maakte zonder het te weten deel uit van de grootste en meest verregaande selectieprocedure die de Nederlandse overheid ooit voor nieuw grondgebied heeft uitgevoerd. Vanaf de Tweede Wereldoorlog dongen tienduizenden mensen naar een boerderij of een woning in de IJsselmeerpolders, die in 1986 samen de provincie Flevoland zijn gaan vormen. Tot in de jaren zeventig ondergingen gegadigden een intensieve selectieprocedure, inclusief een onverwacht inspectiebezoek thuis om te controleren of de huishouding wel op orde was. Voor de boerderijssollicitanten ging de selectie nog een paar jaar langer door. De criteria waren voor boeren die meededen aan het toenmalige systeem van ruilverkaveling iets soepeler, omdat zij met hun vertrek ruimte maakten voor de broodnodig geachte schaalvergroting op het platteland. Een 'ruilverkavelingsklant' was in theorie dus inderdaad een 'mindere' boer.

In 1942 viel de Noordoostpolder droog: ruim 48.000 hectare braakgrond. Het oostelijke gedeelte van het drooggevalen deel van het IJsselmeer kon worden klaargemaakt voor de eerste bewoners. Iedereen noemde het overgebleven water toen nog de Zuiderzee, maar officieel was het al het IJsselmeer; met de voltooiing van de Afsluitdijk in 1932 was de zee immers een meer geworden.

De bodem van dat meer sprak tot de verbeelding. Zoveel ruimte, zoveel mogelijkheden. De nagelnieuwe Noordoostpolder kampte in de naoorlogse jaren nog niet met het imago probleem waar Flevoland nu mee worstelt. De bewoners hoefden zich nog niet op ieder verjaardagspartijtje opnieuw te verantwoorden, zoals ik dat vaak moet doen. Vooral in de Randstad zijn ze er een ster in: Woon je in Flevoland? Wie wil daar nou wonen? Op die kale vlakte is toch niets te doen? Wordt *NRC Handelsblad* daar écht bezorgd?

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog was het heel anders. Vooral agrariërs verdrongen zich voor de bruggen tussen het 'oude' en het

‘nieuwe’ land. De eerste polderbewoners oogstten bewondering. Het was een eer om daar te mogen wonen. Een eer én een prestatie. Het was immers geen kwestie van een grote zak geld en wie het eerst komt, die het eerst maalt. Het Rijk hanteerde uiterst strenge criteria. Dat kon, omdat er in die tijd veel meer kandidaten waren dan woonplekken.

De opzet van de selectiemethode voor de IJsselmeerpolders ademt de geest van de ingenieurs die in onze vaderlandse geschiedenis vaker een bepalende rol hebben afgedwongen. Mannen die de Afsluitdijk ontwierpen, die met Flevoland de grootste polder ter wereld drooglegden, die de Deltawerken uitdachten en die tot op de dag van vandaag ook in internationaal opzicht heer en meester zijn als het gaat om de bescherming van land tegen water: ‘God schiep de wereld en de Hollanders schiepen Holland.’

Met het voltooiën van de Afsluitdijk zetten de ingenieurs de Zuiderzee naar hun hand. De zee had genoeg schade berokkend. Er waren schippers omgekomen tijdens heftige stormen, overstromingen hadden kostbaar land stukgeslagen. Maar nu was het afgelopen: de zee was getemd. Tegelijkertijd functioneerde de aanleg van de dijk als een ideaal werkgelegenheidsproject. Ingenieur Cornelis Lely bedacht dat hij blijvende banen én woningen zou creëren als delen van het nieuw ontstane land zouden worden drooggelegd. Bovendien zouden de polders als landbouwgebied een solide bron van voedselvoorziening kunnen worden. Twee, of nee, drie vliegen in één klap.

Voortgedreven door het vooruitgangsgeloof dat zich na de Tweede Wereldoorlog verdiepte, pakten de polderbestuurders de selectieklus voortvarend aan. Het was de beste landbouwgrond van het land, misschien wel van Europa, die mocht niet worden vergeven aan het eerste het beste boertje. Kwaliteit verdient kwaliteit, vonden de bestuurders.

De polderselectie past daarmee ook in de ontwikkeling van *social engineering*: de notie van grootschalige gedragsmatige sturing van het volk. Het idee dat de mens – net als een polder – grotendeels maakbaar is, brak door in de negentiende eeuw, toen bestuurders naar oplossingen zochten voor het in toom houden van maatschappelijke

onderlagen die zich begonnen te roeren. Met de toenemende industrialisatie kwam een nieuwe klasse van arbeiders op, die zich meer en meer emancipeerden. Zij wilden ook zorg, onderwijs, stemrecht, meepraten. Maar hoe moet een maatschappij worden ingericht die zich niet meer alleen autoritair laat aansturen? Het antwoord werd gevonden in het idee van maakbaarheid: als we een auto kunnen laten rijden, zijn we vast ook in staat om onszelf en onze samenleving een nieuwe vorm te geven.

Voor mensen die niet konden meekomen, die bleven hangen in armoede of vluchtten in drankzucht, werden onder meer concrete oplossingen uitgetoet in heropvoedingskampen en pauperparadijzen. Waar onaangepasten in de hoek werden gezet om ze daarna weer op het juiste pad te brengen, mochten de bewoners van de poldersamenleving juist vooraan zitten om het goede voorbeeld te geven, als de beste jongetjes en meisjes van de klas. Als levend bewijs dat de samenleving inderdaad maakbaar is.

Opa en oma Vriend dronken eigenlijk nooit alcohol. Maar op de dag in november 1951 dat zij bericht kregen dat ze naar de polder mochten, openden ze een fles drank die ze nog in de kast hadden staan. Het was een fles Bruidstranen, de likeur waarin goudsnipper-tjes ronddwarrelen als je ermee schudt, traditioneel bedoeld voor een bruiloft of huwelijksjubileum. Als je wilt vieren dat je een boerderij hebt gekregen, voldoet het ook prima, werd maar besloten. Het is een raar zoet drankje, dat bijna niemand lekker vindt. Evengoed, ze namen er nog één, proost!

De boerderij van mijn grootouders, en later van mijn ouders, kreeg de naam 'Spes Nostra'. De non van de familie, een zusje van mijn oma, bedacht de naam: 'Onze Hoop'. Hij staat met zwarte, hoekige hoofdletters op een bord op de schuur. Op het gloednieuwe bedrijf in de polder werd alles geprojecteerd: de toekomst van mijn grootouders en hun kinderen hing er immers van af.

'Spes Nostra'. Het zou, met een beetje goede wil, het motto van dit boek kunnen zijn. Want dit verhaal is de weerslag van een journalistieke zoektocht naar al die hoopvolle mensen die solliciteerden naar een polderwoning of -boerderij, en die werden afgewezen of

goedgekeurd. ‘Flinke kerels’ en ‘zwakke broeders’, in de woorden van de selectieambtenaren. Het is ook het verhaal van een nieuw land, dat zoveel hoop bood dat het tegelijkertijd diep kon teleurstellen. Daarmee gaat het tevens over de eeuwenoude vraag of een samenleving maakbaar is. Kun je een stel uitgeselecteerde ‘superboeren’ bij elkaar zetten, om daarmee een ideale maatschappij te creëren? Werkt dat? Kan dat zomaar?

De polderbestuurders van toen dachten dat ze er goed aan deden. En mijn grootouders pasten in het plaatje. Al zet mijn overbuurman daar vraagtekens bij.

1. proefpolder Andijk, 1926
2. Wieringermeer, 1930
3. Afsluitdijk, 1932
4. Noordoostpolder, 1942
5. Oostelijk Flevoland, 1957
6. Zuidelijk Flevoland, 1968